

DEMOGRAFIA ETA LAN-MERKATUA HEGO EUSKAL HERRIAN

IÑIGO GARAIALDE

Ekonomia eta demografiaren joerak elkar loturik agertzen zaizkigu gizartearen historian zehar. Ekonomiaren hazkunde sostengatuak populazioarena eragin izan du eragozpen berezirik sortu ez denean behinik behin. Egungo gizarte industrializatuetan, populazioaren gehiengoa soldata medioz bizi delarik, eragin hau lan-merkatuaren bitartez gauzatzen da.

O rokorki mintzatuz, merkatu bateratu baten barnean, ekonomiaren eta populazioaren epe luzeko joerak elkarrekin mugitzen dira. Honen arrazoi nagusia lan-merkatuaren egoerak sortzen dituen populazio-mugimenduetan aurkitzen da,

lan-eskari ugaria duten ekonomia dinamikoetara etorkinak erakariz ekonomia ahula edo atzerakorra duten herrialdeetatik.

Egia esan, migrazioez gain, populazioa eta lan-merkatua lotzen duten beste zenbait aldagai ere aurki daiteke. Ugalkortasuna eta hilkortasunaren gorabeherak badute zer ikusia ekonomiaren eboluzioarekin baina gizarte garatuetan erlazio hauek ez dira garrantzitsuegiak, ez baitira ez zuzenak ez eta epe laburrean lan-merkatua alda dezaketanak. Aldagai demografiko hauek baino askozaz ere eragin zuzenagoa eta azkarragoa izaten du merkatuan bere lan-indarra eskaintzeko prest dagoen populazioaren proportzioaren eboluzioak, jarduera-tasaren gorabeherak alegia. Bizimolde eta kultur aldaketak ere eragin handia izan dezake lan-merkatu era populazioaren arteko erlazioa aztertzerakoan, familiaren egitura eta baloreak aldatuz batipat.

Hego Euskal Herriko populazioa eta lan-merkatuaren harremanak aztertzeko orduan orain hamabost urte azaleratutako krisialdiak etendura argia ezartzen du. Ekonomiaren hazkundeak bultzaturik, populazioa eta lan-merkatua migrazio masiboaren poderioz zabaltzen da 1975. urterarte. Nabaria denez, Ipar Euskal Herrian joera guztiz bestelakoa da, bertako populazio-galerak, Frantziako beste herrialdeen lan-merkatuaren beharrak asetzera bideratzen direlarik.

Egun ezagutzen dugun krisialdi sakonaren eraginez populazioaren hazkundera guztiz baretu da (1950-75 epeko urtean %2,3tik igotzetik zero ingurura jaitsiz) baina horrek ez du eragotzi lan-merkatuan eskaintza gainezka agertzea. Azken hamar urteetan langabetuen kopurua 180.000 eta 230.000 pertsona artean mugitu da, populazio aktiboaren %17 eta %23 artean, alegia.¹

Azken urteetako populazioaren joera ikusirik, euskal gizartearen etorkizunerako populazio-beherakada eta zaharkitze-prozesuek eragindako arriskuez ardua berriak sortu dira azken bolada honetan. Artikuluska honen azken atalean etorkizunari buruzko zenbait gogoeta aurkezten dira, bereziki populazioaren aurrikuspenak lan-merkatuan izan ditzazkeen ondorioak aztertuz.

HAZKUNDE ETA MIGRAZIO-GARAIA (1950-75)

Errepublikaren denborako krisialdia, gerra zibila eta gerraosteko blokeoak eta autarkiak ipinitako muga estuak gainturik, Hego Euskal Herriko ekonomiak, Espainiako merkatuaren eraginez, hazkunde azkarra ezagutu zuen 1950 eta 1975 artean. Prozesu honen ondorio nagusietako bat enplegua %50 inguru handitzea izan zen, 300.000 lanpostu neto sortuz hogeita bost urte hauetan.

Epe honetan Euskal Herriko demografiak gorantz egin zuen Europa osoaren modura, 1950-1970 bitartean «baby-boom» deritzan ugalkortasun-gorakada ezagutzen. Ugalkortasun-indize sintetikoak (hau da, urte horretako portaera mantenduz gero emakume hipotetiko batek bere bizitzan zehar izango lukeen ume-kopurua) 1950eko 2,3tik 1965eko 3,2raino igo zen, berriro ere 1975erako 2,5 ingurura jaisteko.²

Dena dela prozesu demografikoen erritmoa ekonomiarena baino askoz ere astiroagoa izanik, berezko populazio-igoera honek ezin zezakeen lan-merkatuaren eskaria inolaz asetu eta lan-eskari oparoak migrazioa suspertu zuen berriro. Hego Euskal Herriak etorkin ugari erakarri zuen, mendearen lehen parteko migrazio-jarioa aise gaintuz. Erresuma barneko lan-merkatuaren batasunak prozesu hau nahitaetzkoa bihurtzen zuen (kontrako ikuspuntutik begiraturik, Euskal Herriaren barne-mugak ezinezkoa egin zuen Iparraldearen populazio-galera Hegoalderantz bideratzea).

Halere, epe honetan euskal lan-merkatuak erakutsitako malgutasunfalta nahiko azpimarragarria da. Adibide moduan, emakumeen jarduera-tasak bere maila apalari eutsi zion 1970eko hamarkada aurrera joan artean. Mugikortasun honen atzean zenbait arrazoi politiko aurkitu daitezke, gehienak Espainiako lan-eskaintza soberakinekin lotuak (nekazaritzak kanporatutakoak enplegatu beharra, lan partzialari ipinitako eragozpenak, etab.), baina epe horretako Euskal Herriko kultura kontserbatzaileak ere badu zerikusi handia fenomeno honetan (balio katoliko eta tradizionalen indarrez emakumeei ezartzen zaien familiarekiko erantzukizuna, batipat).

Migrazio masibo honek ere badu beste ikuspuntu interesgarria, Euskal Herriko ekonomiaren ahulezia eta etorkizuneko arriskua nondik zetorren argi adierazten baitu. Espainiako merkatu babestuan produktibitate eskaseko industriak eta honekin lotutako soldata motzak posible ziren, nahiz eta bide horrek nazioarteko merkatutik kanpo uzten zuen gure produktzio-sistema. Migrazioak are indartzen zuen joera hau, nekazaritzatik jaurti berria zen lan-indar hezi gabea baina merkea eskainiz eta, modu horretan, enpresarien joera tradizionalak indartuz eta inbertsio edota jokabide berritzaileak eragin gabe.

Epealdi honetan sortutako aldaketa demografikoak (migrazioa eta ugalkortasunaren igoera) kontuan hartzea guztiz da beharrezkoa Hego Euskal Herriko populazioaren joerak ondo ulertzeko. Biztanle-kopurua eta adin-piramidea zeharo aldatu aurkitzen dira bi fenomeno hauen poderioz. Alde batetik, 1950-75 arteko migrazioak 590.000 pertsonetan gehitu zuen Hego Euskal Herriko populazioa, hau da 1975eko berezko populazioaren %30. Bestetik, 65 urtetik gorako biztanleriaren portzentaia %8,7ra jaitsiarazi zuen, berez %10,3 izango zela-rik migrazio-ezean.³

DEMOGRAFIA ETA LAN-MERKATUA KRISIALDIAN ZEHAR

Hogei urte dela azaldutako nazioarteko krisiak eragin berezia izan du Euskal Herriko egitura ahulean. Alde batetik, Espainiaren ahulezia ekonomikoak barn e-merkatu hau guztiz hondatu zuen, azken hamabost urteetan zehar Mendebal Europako langabezi tasa garaiena mantenduz. Bestetik, egoera larri honetatik irtetzeko behar zuen nazioarteratzeko ez zuen ahalmenik erakutsi Espainiako merkatu babestuan hazitako Euskal Herriko industriak. Azkenik, nazioarteko lehia Espainiako merkatu babestura ere iritsi zen, batez ere 1986an Espainia Europako Ekonomikoan sartzearekin.

Epealdi honen barne zenbait gorabehera zehaztu daitezke, 1986-90eko hazkunde azkarreko urteak besteak beste, baina joera orokorra aztertuz argi dago Hego Euskal Herriko industriak 100.000 enplegutik gora galdu dituela (1975eko laur-

dena hain zuzen). Beherakada hau laborantza eta eraikuntza-arloan ere berdintsu nabaritzen da, nahiz eta arrazoiak zertxobait ezberdinak diren kasu hauetan.⁴

Zerbitzuek, publikoek batez ere, enplegu berri ugari sortu dute epealdi honetan baina halere 1992an 50.000 enplegatu gutxiago zegoen Hego Euskal Herrian 1975eko egoerarekin konparatuz.

Enplegu-murrizketa honek sortutako egoera hobeto ulertzeko, garai honetan lan-eskaintza aldetik agertzen diren aldatketak ere aztertu behar dira. Aurreko hamarkadetakoa ugalkortasunak eragindako belaunaldi zabalak lan-merkatura iristen hasten dira urte hauetan. Horrela, lan egiteko adinean dagoen populazioa (16tik 64 urtetakoa, alegia) 230.000 pertsonaz handitzen da, 1975eko kopuruaren %14,5 hain zuzen.

Beste aldetik, emakumea lan-merkatura lehen baino maila handiagoan sartzen hasten da 1970 hamarkadatik aurrera. Nahiz eta enplegu-egoera guztiz aurkakoa izan, 1976 eta 1992 artean emakumeen jarduerataasa %27 ingurutik %36ra igo da. Joera hau guztiz nabarmena bihurtu da azken urteetan, hazkunde azkarreko 1986-90 epealdian batez ere. Horrela 1985 eta 1992 artean emakumeen jarduerataasa ia 6 puntuz igo da (Euskadiko Autonomi Elkartearen, 25 eta 44 urte arteko emakumeena %46tik %69ra pasa da epe honetan).

Populazioaren hazkundeak eta emakumeen jardueraportakerak lan-eskaintza 100.000 pertsonaz handitu du eta aldi berean lan-eskaria urrituz zihoanez, ondorio zuzena langabeziaren gorakada izan da. Honela, 1976ko 40.000 langabetuak (biztanleria aktiboaren %4) 233.000ra zabaltzen dira 1986an (aktiboaren %23). Hazkunde azkarreko urteen eraginez, 1991n kopuru hau 183.000 pertsonara erori da (aktiboaren %17) baina ordutik hazten hasia da geldiune berria iritsi bezain pronto.

Egoera berri honek eragin zuzena du demografi arloan ere. Alde batetik Hego Euskal Herriak, aspaldiko partez, migrazio-saldo negatiboa ezagutzen du 1977tik aurrerantz. Migrazio garbi honek urtean 5.000 eta 10.000 pertsona arteko populazio-galera suposatu du Hego Euskal Herrian.

Lan-merkatuaren krisiaren bigarren ondorioa ugalkortasunaren beherakada izugarrian gauzatzen da. Egun Hego Eus-

kal Herriak Europa osoko ugalkortasun-maila txikiena du, 1990ean indize sintetikoa 0,98ra iritsiz (populazioa mantentzeko maila 2,1 inguruan dagoelarik). Beherapen honen arrazoiak ez dira ekonomikoak soilik, kultura eta bizimolde aldakuntzak ere bere eragina baitute. Halare, joera honen faktore demografiko zuzenak (ezkontza gutxiago eta pertsona zaharragoen artean, ume gutxiago eta bakanduagoak) badute zerikusi handia gazteek pairatzen duten langabezia mailarekin eta lan-merkatuaren aurrikuspen ilunekin.

Krisialdiko lan-merkatuaren azterketa labur honen inguruan bizpahiru puntu interesgarri jaso daitezke. Lehen, aurreko aroko hazkunde azkarraren motorra izan zen industriak zeharo galdu duela enplegua sortzeko indarra, enplegu banaketa neurrien bidez ez bada behinik behin. Helburu baikorrenak ere egungo enplegu industrialak mantentzea besterik ez dute proposatzen. Hau ez da harritzekoa industri produktibitateak urtero %3-4ko hobekuntza ezagutzen duenean.

Bigarren puntu gisa, lan-merkatuan agertu den malgutasun eskasa eskaintza aldetik izan dela adieraz daiteke. Horrela, lan indar periferikoa merkatutik at egoteak zertxobait lasaitu du langabeziaren gorakada: gazteen hezkuntza epea luzatu egin da krisialdian, merkatuaren egoera txarrak emakume ugari (ezkonduaz batez ere) uxatu du merkatutik eta langabetu zahar asko aurrejubilatuta dira (55 eta 64 urte arteko gizonen artean jarduera-tasa %79tik %48ra erori da 1975-92 epean).

Azkenik, portaera hauek etorkizunean arazo berriak sortu ohi dituzte. Adibide modura gazteen hezkuntza luzapena aipa daiteke. Ikasten ari diren bitartean, lan-merkatutik kanpo daudenez, langabetu kopurua jeitsi egiten dute. Baina epe luzeagoan, lan-merkatuan sartzean, euren ikasketa mailak sortutako itzaropenak betetzeko arazo berriak azalduko dira. Euskal Elkarte Autonomoan 57.000 gazte zeuden 1989an unibertsitate-mailako ikasketak burutzen nahiz eta 27.000 unibertsitate-mailako langabetu egon merkatuan.⁵ Kontuan izanik une horretan 91.000 unibertsitari lanean zihardutela, urte gutxi barru maila honetako lan-eskaintza ia bikoiztuko dela aurrratu daiteke. Ez da erraza lan-eskaria maila berean haziko denik suposatzea, are gehiago bigarren mailako (zein LH edota

BBB eta UBI motakoak) ikasleekin ere arazo berdina agertzen denez gero.

DEMOGRAFIA ETA LAN-MERKATUA ETORKIZUNEAN

Etorkizuna aztertzerakoan joeren aldakortasunak ziurtasun-falta handia sortzen du, ondorio finkoetara iristea oso zaila bihurtuz. Hau horrela da bai demografiaren aldagaiez mintzatzean zein ekonomiaren eboluzioa aurrikusterakoan. Dena dela, zenbait hipotesi egin daitezke euskal demografiaren etorkizunari buruz, nahiz eta hainbat eta gehiago luzatu azterketaren epea hainbat eta ziurtasun eskasagoa eskaintzen duten lortutako ondorioek.

Demografiaren inertzia kontuan izanik, epe motz eta ertainean jokatuiko duten aldagaiak nahikoa mugatuak dira. Lan-merkatuaren ikuspuntutik, datozen 15-20 urtetako etorkizuna aurreko jokaerak moldatua du dagoeneko. Horrela, ugalkortasun handiko belaunaldiak bete-betean sartuko dira lan-merkatuan 2000 urterarte eta datozen 10-15 urteetako ugalkortasunak belaunaldi zabal hauen eragina ere ezagutuko du. Era berean, 1980 inguruko ugalkortasun eskaseko belaunaldi txikiak 2000 urtetik aurrera lan-merkatura iristen hasiko dira, eta ure batzu beranduaago jaitza kopuruan behar akada berri bat eraginaraziko dute.

Piramidearen beste puntan, 65 urtetik gorakoen kopurua azkar igoko da 2000 urterarte (%33ko gorakada ezagutuz eta 86.000 pertsonaz handituz) baina igoera hau hurrengo hamabost urteetan moteldu egingo da (53.000 lagun berri edo % 15ko gorakada) gerra inguruko belaunaldi txikiak 65 urte betetzean.

Epe motzean, lan-merkatuari begiraturik aldagai mugikorrena migrazioa izan daiteke. Esate baterako, migrazio saldoa gaurko tamainan jarritzeak hogeitau urte barru 100.000 biztanle eta lan egiteko adineko 60.000 pertsona gutxiago suposatuko luke migrazio gabeko egoerakin konparaturik.

Epe luzeagoan (20-50 urte barru) demografiak ziurtasun eskasa eskaintzen digu. Analisi enpirikoek diotenez, epe luzeko demografi aurrikuspenak batazbeste urteko %0,5 errakuntza

erakutsi dute iraganean.⁶ Horrela, berrogei urte barruko aurrikuspenak erabiltzean %22 errakuntz margena espero genezake (Hego Euskal Herriko populazioaz mintzatuz ia 600.000 biztanle gorabehera, alegia). Epe luzeko aurrikuspenak ia balio-gabetuak geratzen dira maila honetako errakuntzen poderioz.

Hego Euskal Herrirako 1978an Bilboko Merkataritza Ganbarak argitaratu zuen aurrikuspena adibide ona litzeke aurrean esana egiaztatzeko.⁷ Lan honetan agertzen ziren aurrikuspenen arabera, 1990, urtean Hego Euskal Herriaren biztanleria 3,0 eta 3,3 milioen artean legoke, benetako zifra 2,6 milioetan gelditu zaigunean, hau da %15eko errakuntza hamabost urteko epe-rako. Krisiaren eragin zorrotzak biztanleriaren urteko hazkunde tasa %0,2an utzi du 1975-1990 epealdian, aurrikuspenak kalkulaturako %1,1-1,7aren ordez.

Dena den, gizarte garatuentzat egiten ari diren epe luzerako hipotesiak ugalkortasun eskasa eta zaharkitze-prozesuan oinarritzen dira gaur egun. Halere, jakitun gehienak ugalkortasuna erreprodukzio tasarantz hurbilduko dela uste dute, Europako iparraldean dagoeneko gertatzen ari den bezala. Euskal Herrian horrelako zerbait gertatuko balitz, adin piramidea berriro ere guztiz deformatuko litzateke eta belaunaldi berrien kopuruak nabarmenki igoko lirатеke. Gure kasuan posiblea da ugalkortasunaren zuzpertzera hau beste zenbait herrialdetan baino apalagoa eta mantsoagoa izatea, lan-merkatuaren egoera eta etorkizun iluna ikusiz.

Etorkizunaz mintzatzeko, komenigarria da perspektiban jartzea iragan joerak. Modu horretan ikus daiteke «baby boom»eko ugalkortasun altua eta etorkin ugariak Euskal Herriko eredu tradizionaletik urruti daudela, jarraiean jasangarri dako krisialdia dagoen moduan. Agian, azken urtetako joera tradiziozko eredu itzultzeko bide basatia bihurtuko da. Eredu honen ezaugarri nagusiak zelibato handiagoa (emakumeen %12-15 ezkondu gabe geldituz), ezkontza atzerapena (emakumeen batazbesteko ezkontza adina 27-28 urtetan mantenduz) eta ugalkortasun egutegi zabalagoa (batez ere lehen eta bigarren haurren arteko tartea luzatuz) lirатеke.⁸ Krisialdian meringa ukatu gabe, egungo ugalkortasunaren beharpenaren

zati bat 1960-70eko eredu «moderno»tik eredu «tradizional» honetara igarotzeak argituko luke.

Bestalde, zaharkitze-joerak izango dituen ondorioak tes-tuinguru egokian aztertu behar dira.⁹ Alde batetik, zaharkit-tze-prozesua azkarra izango da datozen urteetan, baina kon-tuan izan behar da demografiak berak muga naturala ezar-tzen diola epe luzean (Europar dagoen ugalkortasun urria mantenduz ere, 65 urtetik gorakoen portzentaia populazioaren %25 inguruan finkatuko baita belaunaldi pare baten ostean). Gaurko erreprodukzio azpiko ugalkortasuna mantentzeak populazioa murriztaraziko du, baina oraindik 60 urte beharko dira Mendebaldeko Europa 1940ko populazioara erortzeko.

Lan-merkatuaren ikuspuntutik, lan indar eskaintza man-tendu eta handitzeko bide ugari dago, batez ere demografiaren mekanikak inposatzen duen erritmo geldoan. Euskal Herriko kasuan, 16-64 urteko berezko biztanleriak finkotasun handia agertzen du hurrengo hogeitertan eta posibilitate ugari dago lan eskaintza neurri batean zabaldu edota estutzeko: Lan egi-teko adina egokituz (gogora dezagun hamabost urte ere ez direla muga hauek 14 eta 69 urte zirela), zenbait pertsona multzoren jarduera-tasak aldatuz (emakumeenak batipat), edota lan orduetan malgutasun handiagoa onartuz (denbora partziala, oporraldi luzeagoak, etab.).

Halere, lan eskaintza orokorra mantentzeak ez ditu arazo guztiak konpontzen, eskaintza honen egitura aldatzen joango baita zeharkitze-prozesuarekin batera. Horrela, langile gazte gu-txiago izango da etorkizunean eta honek malgutasun falta eta adaptazio ahalmen eskasagoa suposa dezake. Dena den, badaude arazo hauei aurre egiteko moduko neurriak, batez ere denbora luzez aurrakusi daitezkenek. Esate baterako, lana eta hezkuntza nahasteko posibilitate berriak irekiz eta lan-bide garapen ziklikoagoak onartuz, malgutasun berria bul-tzatzeke aukerak daude etorkizunean. Neurri hauek aldaketa sakonak suposatzen dituzte gaurko gizarte moldeetan (nahiz hezkuntza sisteman, nahiz lan harreman eta enpresa mun-duan ere) baina arazo nagusia inertzia jarraitzean eta aspaldiko garaietara egokituriko sistemak mantentzean datza, ez egoera berriaren berezko zailtasunean.

Zenbait arlo berezitan, ugalkortasunaren eta migrazioen gorabeherak sortutako adin piramide desorekatuak arazo puntualak sortu ditzazke. Adibide gisa, hezkuntza sistemaren eskaintzan (batez ere aurrekologia bezalako epe laburreko maila espezializatuetan), soldaduskan (adin finko baten nahitaezko errekutamentuan oinarrituetan behintzat) edo zaharrentzako egoitza eta zerbitzuetan nabaritutako diraren gehien desoreka horiek. Kasu hauetan neurri bereziak hartu beharko dira egoera berriari aurre egiteko, zerbitzu hauek bitarteko gehiagorik hornituz edota malgutasun handiagoz kudeatuz.

Amaitzeko, Hego Euskal Herriko demografiak lan-merkatuari erreskadan inposatuko dizkion hiru fase ezberdinen adierazgarri nagusien laburpena aurkezten da:

- *1990-2000.* Lan-eskaintza asetzeko haina enplegu sortzea izango da epe honetako arazo nagusia. Lan-merkatuaren egoera gehien baldintzatzen duten aldagaiak ondoko hauek dira:

- Egungo 200.000 langabetuak
- Gazte, emakume eta zaharren jardura-tasa oso txikiak
- 1970 hamarkadako belaunaldi handien merkaturatzea

Gure produkzio-sistema ahula kontuan izanik, lanaren banaketa-eskema onargarria lortzea litzateke epe honetako premia nagusia.

- *2000-2020.* Epe hau transizio modukoa gerta daiteke. Gaurko joerak mantenduz gero, lan eskaintzaren basea apurka estutzen hasiko da, baina bizimolde eta kultura aldaketek jardura-tasa handituz eskaintza berria sor dezakete, arazo gehiegi sortu gabe. Horrela hipotesi kontserbatzaile samarrak erabiliz, Hego Euskal Herrian 2020 urtean 1986ean baino 200.000 langile gehiago izatea nahikoa posiblea da, okupatuaren kopurua %20ean goratuz.

- *2020-2040.* 1970 inguruko belaunaldi zabalak merkatutik irtetzen hasiko dira eta 1980tik aurrera sortutako belaunaldi txikiak beteko dute lan-merkatua. Beste aldaketarik ez balego, Euskal Herriko biztanleriak nabarmenki beherantz joko luke eta lan eskaintza ere murrizten joango litzateke.

1. Lan-merkatua aztertzeke erabiltzen diren iturri nagusiak (INERen «Encuesta de Población Activa» eta EUSTATEN «Biztanleriaren Inkesta Ihardueraren Arabera», batipat) ez datoz guztiz bat eskaintzen dituzten datuetan. Dena dela, artikulua honetan aurkezten diren joera nagusiak aztertzeke bi iturri hauen kontraesanak ez dira garrantzitsuak. Bestelakorik aditzera ematen ez denean, INERen datuak erabili dira Nafarroa ere kontutan hartu ahal izateko.
2. Eusko Jaurlaritzako Ekonomia Sailak argitaratu duen «Escenarios Demográficos. Horizonte 2016» (Documentos de Economía 7., Gasteiz, 1990) liburuan, Euskadiko Elkarte Autonomoko azken urteetako demografiaren analisi laburra eta 2016 urterainoko aurrikuspenak aurkezten dira.
3. Ikus Bilboko Merkatal Ganbarak argitaratutako «Dinámica de la Población y del Empleo en el País Vasco» (Bilbo, 1978).
4. Krisialdiak Euskadiko Elkarte Autonomoko lan-merkatuan izan duen eraginaren azterketa laburra aurki daiteke P. Azpiazuren «Evolución Comparada del Mercado de Trabajo en la CAPV y en el Estado en el periodo 1977-1985» artikuluan (Ekonomiaz 1., 1985). Azken urteetako eboluzioaren laburpenerako ikus Jose M. Agirrerren «Evolución económica vasca y cambios estructurales en la década de los ochenta» (Herri Ekonomiaz 13., 1991).
5. Euskadiko Elkarte Autonomoko lan-merkatuaren deskribapen zehatzena Eusko Jaurlaritzako Lan Sailak argitaratutako «Censo del Mercado de Trabajo de Euskadi 1988-89» (Gasteiz, 1991) liburu-sailean aurki daiteke. Laburpen gisa, ikus «Un análisis de la actividad, la ocupación y el paro en la Comunidad Autónoma de Euskadi» artikulua (Papeles de Economía-ren Economía de las Comunidades Autónomas sailean argitaratutako «País Vasco 1990» alean).
6. Ikus N. Keyfitz, «The Limits of Population Forecasting» (Population and Development Review 7.4, 1981).
7. Ikus Bilboko Merkatal Ganbara, «Dinámica de la Población y del Empleo en el País Vasco» (Bilbo, 1978).
8. Euskal Herriko tantsizio demografikoa eta familia-eredu tradizionalari buruzko aurkezpen laburra A. Garcia-Sanz-en «La Evolución Demográfica Vasca en el Siglo XIX (1787-1930)» ponentzian ikus daiteke (II. Euskal Mundu Biltzarra IV.alea, Txertoa, 1988).
9. Herrialde garatuen zaharkitze-prozesuari buruzko ikuspegi heterodoxo interesgarria aurkezten du L.H. Day-k «The Future of Low Birthrate Populations» liburuan (Routledge, 1992).